

LUBOMÍR KONEČNÝ

NEJSTARŠÍ POLITICKO-CÍRKEVNÍ ÚSTŘEDÍ MORAVY

Ve středověkých pramenech „Notae de episcopis Pataviensibus“ a „Bernardi Cremifanensis Historiae“ jsou zmínky týkající se Moravy k r. 831 a 876. Obě zřejmě budily dosud nedůvěru. Jednak svou pozdější středověkou redakcí koncipovanou již ve smyslu domnělých laureáckých tradic, jednak pro svou evidentní proklamaci nároků bavorské diecése na Moravu, podezřelou zvláště s přihlédnutím k této nápadné tendenci u falsátorství pasovského biskupa Pilgrima v poslední čtvrti 10. stol. Přesto se však zdá, že určitý význam těchto pramenů pro Moravu zůstal doposud nedoceněn.

Zpráva k r. 831, mluvící o pokřtění Moravanů Regenhariem (pasov. biskup 818—838)¹ obsahově v zásadě nebudí nedůvěru. I když nepřihlížíme k pozdějším padělkům (CDM I, č. 18, č. 22), vyplývá z událostí ve dvacátých letech 9. stol., že došlo za biskupa Regenharia k upřesňování hranic pasovské diecése,² které tehdy byly na východě, proti solnohradské diecési zhruba omezeny hřebenem Vídeňského lesa.³ Je velmi pravděpodobné, že v této souvislosti byly podniknuty ze strany obou episkopátů první vážné pokusy o pokřtění a tím zároveň církevně-politické ovládnutí sousedních severních slovanských území, které byly dosud pouze misijními oblastmi. Tak lze vysvětlit svěcení kostela v Nitře salzburským arcibiskupem Adalramem (mezi 821—836) i christianizační snahu bavorského episkopátu (patrně Pasova), který měl již před příchodem byzantské misie na Moravě vlastní

¹ MGH SS XXV, p. 623: ... Regenharius, episcopus Matavorum (sic!) baptizat omnes Moravos; tamtéž, p. 655: Item Renharius episcopus baptizat omnes Moravos. Srov. jeho označení „apostolus Maravorum“ v „Hist. episc. Patav. et ducum Bavariae“ (MGH-SS XXV, 620).

² Uspořádání majetků pasovské církve císařem Ludvíkem 823 (MMFH III, D. č. 7), doživotní léna pasovského chorepiskopa za Vídeň, lesem po r. 830 (J. Cibulka, *Velkomor. kostel v Modré u Velehradu a zač. křesťanství na Moravě*. Monum. Archeologica VII, Praha 1958, 261) a dále např. tehdejší církevněprávní příslušnost Treismauern k Solnohradu (*Conversio*) budí dojem, že východní hranice pasovské a solnohradské diecése ještě nebyla přesně stanovena.

³ Srov. V. Richter, *Die Anfänge der grossmährischen Architektur*. Magna Moravia, Praha 1965, 130—131. I. Zibermayr, *Noricum, Baiern u. Österreich*, 2. vyd. Horn 1956, 349—353.

arcikněže⁴ a který se ještě r. 900 odvolával na svou církevní správu Moravy (Pasov), „ab exordio christianitatis eorum“.⁵ Lze tedy soudit, že Pilgrimův padělek k r. 829 posouvá tehdy asi nejasnou východní hranici pasovské diecése až na řeku Rábu především proto, aby pomyslným protažením této hranice na sever (řeka Váh) potvrdil církevně-správní nároky Pasova (stará Morava) a Solnohradu (Nitransko). Ostatně již J. Hudeček naznačil, že tento Pilgrimův padělek měl spíše jen ospravedlňovat staré expanzivní snahy bavorského episkopátu.⁶

Zpráva k r. 876 oznamuje, že pasovský arcibiskup Viching potlačoval loršskou církev tím, že chtěl diecézi rozdělit a s pomocí krále Moravanů Svatopluka pozvednout na metropoli Seclavii.⁷ Z dějové podstaty je zřejmé, že jde o bývalého moravského biskupa (jak je Viching označován fuldskými anály r. 899, kdy nastoupil na pasovský stolec). Odpovídá tomu rovněž zmínka o jeho přesazení do Pasova v prvním prameni. Mýlné časové vročení do r. 876 vznikl asi při mladším přepisu a to patrně kontaminací se stejným chronologickým údajem tzv. Lorch-Pasovského katalogu z r. 1254, je pro historickou věrohodnost původního pramene bezvýznamná.⁸ Stejně tak je tomu s označením pasovského biskupství jako církve laureácké, s čímž souvisí i Vichingův arcibiskupský titul. Není totiž jisté, zda právě Viching a jeho doba nebyl původcem představy o podunajské církevní provincii s Pasovem jako metropolí, kterou se později snažil prokázat svými listinnými falsy Pilgrim. Tuto pravděpodobnost by naznačovalo jak označení pasovského episkopátu za nástupce laureáckého arcibiskupství již v souvislosti s Vichingem jako Arnulfovým kancléřem a pasovským biskupem,⁹ tak hlavní důvod

⁴ ZK, kap. 15 (latinští a franští arcikněží).

⁵ MMFH III, *Epistolae*, č. 109.

⁶ Srov. J. Hudeček, *Pribina a jeho domnělé zásluhy o pokřesťení Slovenska*. Sborník Velehradský NR č. 5, 1934, 36 n. I. Zibermayr, l. c. 349—356.

⁷ MGH SS XXV, p. 624: Wichingus archiepiscopus, nacione Ostrogotus. Hic Laureacensem ecclesiam pressit, volens provinciam dividere et auxilio Zwentenwadli regis Moravorum in Sedavia metropolim suscitare. Hic Pataviam transfertur, quam fortissime rexit per annum tantum et menses tres, et feliciter conquevit; tamtéž, p. 656: Wichingus archiepiscopus sedit Patavie unum annum. Abhinc sedes Laureacensis cepit humiliari. Ostrogothus fuit. Hic voluit in Seclavia metropolim facere. Srov. E. Herrmann, *Slawisch-germanische Beziehungen im Südostdeutschen Raum*, München 1965, 209, pozn. 2.

⁸ Srov. J. Oswald, *Der Mährerbischof Wiching u. das Bistum Passau*. *Annales Inst. Slavici (Acta Congr. hist. Slavicae Salisburgensis, Wiesbaden 1967) Bd I/3, 13*; J. Oswald, *Die Bishöfe von Passau, Untersuchungen zum Passauer Bischofskatalog*. *Ostbairische Grenzmarken* 5, 1961, 7—29. Srov. též „Hist. episc. Patav. et ducum Bavariae“ ad 876: Wichingus archiepiscopus Patavie sedit ann. 1, mens 3 (qui Wichingum post Engelmarum ponit). „Notae“ vznikly zřejmě v souvislosti s tzv. Lorch-Pasovským biskupským katalogem a „Historia Laureacensis“ jako dílo pasovského děkana Alberta Bohema (P. Uiblein, *Studien zur Passauer Geschichtsschreibung des Mittelalters*, AÖG 121 Bd. 2. Heft, Wien 1956, 96, 159; J. Oswald, l. c. 15). Kremsmünsterské anály jsou považovány za kompilaci 14. stol. závislou na „Notae“. Oba prameny, jak jsem zjistil až po odevzdání rukopisu, odůvodněně rehabilitoval již Z. R. Dittrich, *Christianity in Great Moravia*, Groningen 1962, 62—66.

⁹ MGH, DD., *Die Urkunden der deutschen Karolingen III, 1940, č. 163, s. 249*; srov. MMFH III, s. 254, *Diplomata č. 112*. Patrně interpolováno v 10. stol. (P. Uiblein, l. c. 1961, 131). Viching nebyl oblíben u bavor, episkopátu především asi pro svou předchozí činnost na Moravě, kdy byl jako Nitranský biskup a Metodějův sufragán politickým nástrojem Svatopluka a kurie (srov. E. Herrmann, l. c. 210—212). Právě Nitranský episkopát, který mu vymohl papež oproti nárokům Salzburškého arcibiskupá, připravil Vichinga o pasovskou stolicí.

Vichingova odstranění z pasovského stolce. Jak poznal J. Oswald, byla tímto důvodem obava salzburského arcibiskupa a bavorského kléru právě před realizací domnělých nároků Pasova na východní území; jako pasovský biskup zůstal by totiž Viching zároveň hlavou celé moravské církve.¹⁰ Ostatně biskupem laureáckým nazýval se již Pilgrimův předchůdce Adalbert.¹¹

Jde však o historickou správnost obsahového jádra zkoumaného pramene. Že nároky pasovského episkopátu na Moravu nevznikly sekundárně teprve v 10. stol. vyplývá dostatečně jasně z pramenů 9. stol. Stačí připomenout faktické neuznání papežovy Sirmijské arcidiecéze bavorským klérem, končící Metodějovým zajetím a obviněním z činnosti v oblasti solnohradského i pasovského biskupství.¹²

Také blíže nespecifikovaná Metodějova činnost po r. 873 prakticky omezená již pouze na Moravu, byla ze strany bavorského kléru pouze trpěna (návrat a příchod dalšího franko-latinského kléru s Vichingem a Janem z Benátek). Ani nedokončený pokus papežské kurie o vybudování moravské církevní organizace r. 880 (zmařený patrně Vichingovou revoltou proti slovanské bohoslužbě) nebyl „via facti“ bavorským episkopátem uznáván. Formalnosti této instituce si byla rovněž vědoma sama papežská kurie titulující od r. 881 Metoděje bez jakéhokoliv precizování církevně-administrativního a teritoriálního označení.¹³ Oslovení „archiepiscopo pro fide“ (881) poukazuje nadále na Metodějovu misijní funkci bez pevných diecézních hranic.¹⁴ Zplnomocněným vyslancem (legátem „a latere“) pro slovanské kraje byl Metoděj již od r. 869. V tomto smyslu vyznívá také parafráze na privilegium *Industriae tuae* (880) v Životě Metodějově (kap. XII): „A do jeho rukou jsou vloženy od Boha i od apoštolského stolce všechny slovanské země...“. Vichingovo sufragánství vůči Metodějovi tak bylo do značné míry pouze formální. Svůj domnělý nárok na církevní správu Moravy proklamuje pasovský episkopát znovu r. 900 svým podivem nad tím, že Svatopluk nevyšlal biskupa Vichinga do starodávného pasovského biskupství (tj. na starou Moravu), ale k nově na víru obrácenému národu, který si Svatopluk sám vojensky podmanil a christianizoval, tj. do Nitry.¹⁵ Tak si Svatopluk vytvořil nezávislé a plně ovladatelné panství díky kompromisu při urovnávání pa-

¹⁰ J. Oswald, *Der Mährerbischof Wiching* ... I. c. 14.

¹¹ Podle Zibermayra (I. c. 395—396, 398—399) je Adalbertův Loršský titul dodatečnou interpolací, srov. však H. Fichtenau, *Zu den Urkundenfälschungen Pilgrims von Passau, Mitteilungen des Oberösterreich. Landesarchivs* 8, 1964, 86, pozn. 25, a H. Koller, *Der „mons Comagenus“*, *MIÖG* 71, 1963, 243, pozn. 41.

¹² *ŽM*, kap. IX; srov. rovněž papežovy listy pasovskému a anonskému oiskupu (CDB I., č. 18 a 19). O poč. Morav. křesťanství Z. R. Dittrich, I. c. 64.

¹³ L. Bílková, Z. Fiala, M. Karbulová, *Altmährische Terminologie in den zeitgenössischen lateinischen Quellen und ihre Bedeutung*. *Byzantinoslavica* 2/1967, roč. XXVIII, 328, 330.

¹⁴ F. Dvorník, *Les Légendes de Constantine et de Méthode vues de Byzance*. Praha 1933, 275; J. Hudeček, *Vývoj církevního zřízení na Moravě v 9. a 10. stol.* Sborník Velehradský 7, 1936, 15 n.

¹⁵ *MMFH III, Epistolae* č. 109; srov. Turnair—Aventin, *Annales Boiorum* IV, XX 50 (*MMFH I*, 193—194). K opanování Nitranska Svatoplukem došlo asi krátce po r. 846, již po předchozím ovládnutí Mojmirém I., srov. V. Richter, I. c. 1965, 134, 135, aj. Nutno předpokládat již dřívější příslušnost Nitranska k Moravské říši a Pribinovo rodové příbuzenství s Mojmirovci (Z. R. Dittrich, I. c., V. Richter, K výkladu tzv. Bavorského geografa, Sborník F. Wollmanovi k nar., Praha 1958, 15 n.).

nonské otázky mezi papežem a salzburským arcibiskupem r. 880, kdy se papež vzdal nároků na Panonii, salzburský arcibiskup však nároku na Nitran-ské biskupství.¹⁶

O moravské církevní organizaci po Metodějově smrti r. 885 není nic známo. Po zrušení slovanské bohoslužby a vypovězení Metodějových žáků činil si Viching nepochybně církevně-správní nárok na celou Moravu jako apoštolský administrátor. Zřízení moravského arcibiskupství v Nitře však nebylo možné nejen s ohledem na protesty Pasova, avšak i vzhledem k samotné existenci bývalého metropolitního stolce Metodějova na staré Moravě. Zbývalo tedy jedině prosadit obnovení arcibiskupství v někdejším sídle Metodějově, jehož metropolitou měl být Viching. Takový počín byl ovšem s hlediska domnělých bavorských nároků nazírán jako dělení pasovské diecése. Pokus se zřejmě měl uskutečnit v období největšího rozmachu Svato-plukovy říše a známých osobních politicko-prátelských vztahů mezi Svato-plukem, Vichingem a Arnulfem před r. 893. Možno tedy údajný Vichingův záměr rozdělit pasovskou diecési před svým nástupem v Pasově a to s pomocí Svato-pluka považovat za pokus o osamostatnění moravské církevní provincie v období 885—893. V názvu Seclavia lze pak s největší pravdě-podobností spatřovat jméno sídelního místa arcibiskupa Metoděje na Mo-ravě. Dále je velmi pravděpodobné, že s pádem tohoto plánu (novým politic-kým nepřátelstvím mezi Svato-plukem a Arnulfem 893) souvisí Vichingovo opuštění Moravy a jeho přestup ze služeb v zápětí umírajícího Svato-pluka do služeb Arnulfa, v hodnosti jehož kancléře se objevuje již na listině z 2. 9. 893.¹⁷ Arnulfovou designací stává se Viching r. 899 krátkodobě pasov-ským biskupem. I přes své brzké sesazení kanonickým procesem (*Sed non multo post . . . Ann. Fuld. 899*) však biskupský úřad po jistou dobu vyko-nával, jak svědčí jeho zařazení do seznamu pasovských biskupů. Není vy-loučeno, že šlo zhruba o roční období po němž Viching zemřel; rokem 899 Viching skutečně mizí z historie. Nástupem na pasovský stolec zřekl se podle církevního práva nároků na moravskou církevní správu, přestože zamýšlel jistě pravý opak. Této okolnosti a v zápětí následující Vichingovy smrti ihned využil Mojmír II. a svou žádostí o znovuupravení církevní správy na Moravě dosáhl r. 900 u papežské kurie vysvěcení arcibiskupa a tří sufragánů pro Moravu a tím konečně zřízení moravské církevní provincie, i když to Pasov označuje ve svém protestu r. 900 jako dělení vlastní diecése na 5 částí.

Zdá se tedy, že zkoumané historické prameny nepostrádají obsahovou vě-rohodnost svého historického jádra, i když k jejich zkresení některými pří-davky došlo patrně později. Podkladem byl zřejmě nějaký dobře informovaný pramen, zcela nezávislý na fuldských análech (srov. např. Vichingův původ).¹⁸

¹⁶ J. Hudeček, *Vývoj církevního zřízení na Moravě*, I. c. 1936.

¹⁷ Srov. I. L. Červinka, *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*. Brno 1928, 288. E. Herrmann, I. c. 209, pozn. 1. Ohlasy na Vichingovy církevně-správní nároky po Meto-dějově smrti se objevují např. v Bulharské legendě (VII, 24, VIII, 25) a Žitíje Nauma (MMFH II, 218 n., 254). Jak jsem dodatečně zjistil, nevyučovali lokalizaci Seclavia na Moravu již Dittrich, I. c. 63, pozn. 3, a L. Havlík, *Moesie a listy pasov. biskupa Pilgrima*, Jižní Morava 8, 1972, 12 n.

¹⁸ Podle analýzy Dittricha (I. c. 62—65) šlo o pasovský pramen analistické povahy, z ně-haž čerpali nezávisle autoři „Historia“ i „Notae“. Snad šlo právě o onen nejstarší, nedo-chovaný dokument pasovského dějepiscetví, jehož existence je všeobecně předpokládána

Z hlediska moravské historiografie je však nezávažnější název Seclavia,¹⁹ pramenů plyne, že jde o název sídla (metropole), nikoli teritoria. To, i správnost lokalizace Seclavie na Moravu potvrzuje také časově příbuzný pramen „Historia episcoporum Pataviensium et ducum Bavariae“ Historia Laureacensis. Zde je tento název uveden ve výčtu domnělých 22 laureáckých sufragánních biskupství a sice v oblasti „Per Mesias“, kterou je podle ostatních lokalit míněno teritorium tzv. velkomoravské říše s východními a středními Čechami.²⁰ Původním jádrem názvu byl nepochybně slovanský pratvar „slav“, často běžně známý v tehdejší západoevropské nomenklatuře s obvyklou proměnou slav ke sklav např. v obecném názvu Slovanů (Sclavi, Sclauani), nebo jejich země (Sclauinia), avšak také i slovanských hradišť a sídel.²¹ Nejspíše prostřednictvím arabských obchodníků vznikalo pak ze skl přidáním hlasného zvuku např. Saklab, Seklabí, Esclavi, atd.²² Pratvar „slav“ se objevuje velmi často ve jménech našich staroslovanských knížat (Rostislav, Slavomír, Svatoslav, Vitislav, Mojslav, Slavník). V této souvislosti bývá odvozován od významu „sláva, slavný“. Vedle toho je však velmi častý ve slovanských oblastech ve smyslu topickém, jak naznačoval již Dobrovský. Zejména Budimír a Rozwadowski upozornili na častý výskyt kmene slov, slav ve slovanské říční a územní nomenklatuře a spojovali jej s prastarým výrazem pro pojem téci, svlažovati. Příslušnost říčních jmen Slowna, Slowaž, Slawa, Slawka atp. k tomuto kořenu je zřejmá; odtud Slované = lid sídlící v porůčí řeky, obyvatelstvo bažinatých, zaplavovaných oblastí²³ (srov. litevské „sala-va“ = výspa, ostrov; odtud slované = lidé bydlící na ostrovech).²⁴ Také podle vyšetření V. Richtera byl název Slavnica původně jménem vodního toku (slav = z praindoevropského klu — téci, zaplavovati, srov. lat. cloaca), od něhož se odvozuje samotný název Slované.²⁵

V. Richterem zjištěná topika v rektifikacích Mikulčic (1749—1755) „Při Slavníku, U Slavníka, Na Slavníku“ atd. potvrzují, že Slavník — Slavnica byl patrně ramenem Moravy v inundačním území staroslovanského hradiště

(P. Uiblein, l. c. 1956, J. Oswald, l. c. 1961). Již Schirmacher (Albert von Possemünster, Weimar 1871, 171 n.) a Waitz (MGH SS XXV, 610 n.) soudili, že tyto analý existovaly ještě v pol. 13. stol., kdy byly částečně použity bavorskými a rakouskými kompilátory.

¹⁹ Název „Sedavia“ v prvním prameni vznikl velmi pravděpodobně spojeným čtením písmen c a l, podobně jako „Seclama“ spojeným čtením v a i.

²⁰ MGH SS XXV, 619 (v rukopisných variantách též Seclama, Sedavia). Srov. též MGH SS XXV, 652 (Seclaviam). E. Zöllner, *Die Lorcher Tradition im Wandel der Jahrhunderte*, Mitt. d. Inst. f. Österr. Gesichtsforschung 71, 1963, 231 přijímá nesprávné ztotožnění této Seclavie s Jihlavou. Podobně nelze pomýšlet na štyrský Sekov (MGH SS XXV, 619).

²¹ Např. Slavina u Postojné ve Slovenii, Sla. a. = al Slavinija u Hudút al — Álama (srov. MMFH III, 422, pozn. 2), Slivnica v Bulharsku a v Recku (srov. M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Leipzig 1970, 117), aj.

²² L. Niederle, *Slovanské starožitnosti* II. Praha 1906, 479, tamtéž pozn. 4; srov. (srov. MMFH III, 422, pozn. 2), Slivnica v Bulharsku aj. (srov. M. Vasmer, *Die Slaven*

²³ I. L. Červinka, *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*. Brno 1928, 14.

²⁴ Ostermayer, *Alte Bewohner Preussens*. Königsberg 1780, 71 — viz L. Niederle, l. c. 1906, 481. Ostrovní nížinná hradiška byla pro ústředí moravských Slovanů právě typická — Mikulčice, Pohansko i Staré Město, později také jejich břetislavští nástupci Podivín, Spytihněv a Břeclav. V inundacích byly dále velehrady Rajhrad, Strachotíngrad i jeho břetislavský nástupce, i hradiště u Nejdku, Nitra a nepochybně i Děvín, nazvaný podle skalního ostrohu — dnešního Děvína (srov. analogický vztah mezi Děvičkami a staroslov. Strachotínem na Moravě, V. Richter, *Mikulov*. Brno 1971, 33—34).

²⁵ V. Richter, *Podivín, Zekirkostel a Slivnice*. SPFFBU VII, F 2 (1958), 78.

u Mikulčic. Z této skutečnosti vyplývá nutnost situování dosud bližší neznámé trhové vsi Slivnice (původně Slavnic) připomínané v pramenech 11.—12. stol do areálu mikulčického hradiska (asi někdejší předhradí).²⁶ Toto lokalizování Slivnice je v plném souladu s historickou skutečností, že nejstarší trhové vsi na Moravě se vyvinuly v místech tržních a výrobních center staroslovanských hradišť 9. stol. (např. Znojmo, Staré Město). Vedle Slivnice je s mikulčickým hradištěm nepochybně topicky spjat také Sekirkostel (v pramenech 11.—12. stol. biskupský dvorec se vsí), který Richter polohově event. i funkčně spojuje s vnitřním hradem. Z podvojnosti topických názvů Slavnic — Sekirkostel (Zekirkostel), které mohly být následkem vzájemně blízké polohy zaměňovány, Richter usuzoval, že ani jeden název nepřevzal jméno původního hradiště, nýbrž že oba pochází z 10. století.

Etymologický vztah Seclavia — Slavnic ovšem dovoluje předpokládat, že trhová osada tzv. doby mladohradištní převzala původní jména staroslovanského hradiště z 9. stol. a tak ztotožnit Seclavii s hradištěm u Mikulčic.²⁷ Název Zekir (Sekirkostel), podle něhož později dostal jméno biskupský dvorec (event. se vsí) se pak jeví jako produkt zdejšího moravského biskupství poslední čtvrtiny 10. stol.²⁸ Richter jej odvozoval od instituce mincovního biskupského kostela (z ital. zecca = mincovna).²⁹ Mincovní právo bylo po přemyslovské okupaci Moravy přeneseno na břetislavský hrad Podivín, který církevně-politicky (zatímco Hodonín spíše hospodářsky) nahradil „Valy“

²⁶ V. Richter, l. c. 1958; V. Richter, *K otázce Sekirkostela*. SPFFBU XVIII, F 13, 1969, 100 n.

²⁷ Představy o zániku moravských hradišť počátkem 10. stol. jsou dnes již překonány také z hlediska hmotných pramenů. Rovněž na mikulčickém hradišti existuje rozsáhlá a bohatá sídelní vrstva na předhradí i akropoli, časově sahající v nálezech hmotné kultury až do 12. stol. a projevující se výrazně nad troskami církevních objektů (J. Poulik, *Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích*. Praha 1963, 129; J. Poulik, *Pevnost v lužním lese*. Praha 1967, 247). Na mladší osídlení bylo místně přeneseno např. jméno staroslovanského hradiště Rajhradu (srov. středověká falsa CDB I, č. 379, č. 381), Nitry, Děvina a zřejmě i Strachotina (V. Richter, *Mikulov*. Brno 1971, 32—34) a Olomouce (V. Richter, *Ráněstředověká Olomouc*. Praha—Brno 1959, 32—33). Jinak zůstaly po hradištích 9. stol. pouze názvy obecného původu jako Velehrad (St. Město, Rajhradsko), Vala (Znojmo).

²⁸ Jak plyne z titulatury (biskup moravský — CDB I, č. 34) a z ostatních neurčitých zmínek (Kosmas I, kap. 30, II, kap. 21) šlo sice o sufragánní episkopát mohučského metropolitů určený především pro Moravu, avšak zřejmě s misijní funkcí (srov. znovuoobnovení pohanství na Mor. v 10. stol.), tedy o podobnou instituci jako byl již archiepiskopát Metodějův. To rovněž potvrzuje, že církevní organizace Mojžíra II. nepřezila maďarský vpád jak uváděl již Pilgrim. Znovuoobnovení moravského stolce mohlo souviset s misijní činností biskupa Vojtěcha v Panonii a Polsku (Kosmas I, kap. 31).

²⁹ Proti této interpretaci byly dosud vysloveny pouze nekonkrétní námitky (D. Třeštit, *Ústřední trh Staré Moravy*. ČSČH 1973, 892, pozn. 184). Rovněž proti Richterově argumentaci v otázce Slivnice, Sekirkostela a Podivína a jejich vztahu k pražskému biskupství nebyly dosud vysloveny závažnější námitky. Nezasluhuje-li „kritika“ J. Pražera (VVM 1965, 22 n.) komentáře vůbec, neotřáslo důkladnými Richterovými závěry ani oписní stanovisko Hosákov o (*Středověká kolonizace dyjskosvrateckého úvalu*. AUPO 42, *Historica* XI, Praha 1967), které možno označit za neporozumění dané apriorním schematem, ignorujícím umělecko-historické a archeologické poznatky. Za nepřinosné lze považovat i příspěvky F. Matějky v ČMM 87, 1968, 245 n. (k tomu V. Richter, l. c. 1969) a R. Šrámka (ČMM. 88, 1969, 294 n.). V. Jankovič (*Kostolany pod Tribečom*. Monumentorum Tutela 2/1966, 5—77) bez jakéhokoliv opodstatnění považuje Podivín za předbřetislavské hradiško.

u Mikulčic. Biskupský dvůr se vsí a kostelem na původní lokalitě (Sheghat — 1222) se po tatarském vpádu objevuje jako Týnec u Mikulčic (1244, 1245).

Zdá se, že ono moravské biskupství poslední čtvrti 10. stol. je zmíněno v jednom z Pilgrimových padělků (971—991), potvrzujícím uvedeným počtem biskupství někdejší existenci církevní organizace z doby Mojmir II. na Moravě,³⁰ i když v domnělém nároku arcidiecéze laureácké. Jde o název sídla biskupa Metoděje „ecclesiae Speculiuliensis, que et Sorigiturensis (Ouguturensis) nuncupatur“. Souvislost prvního názvu se jménem Seclavia je podezřelá. V názvu Sugutur tušil již Richter zkomoleninu Sekir; bylo by ostatně nesmyslné, aby falsátor k eventuálně vymyšlenému jménu přidával ještě druhé.³¹ Ze vzniku místních názvů odvozených od slova kostel pouze ve staroslovanských sídelních oblastech lze soudit, že název Kostel mohl být synonymem pro mikulčické hradiště analogicky jako pro Kocelův Blatnograd (srovn. . . . i Kocela, knasa blatenska kostela).³² V samotných počátcích našeho křesťanství docházelo ke kontaminaci kastel — kostel³³ a kníže — kněz.³⁴ Název Kostel přecházel i na předhradní osídlení příslušná k hradištím, proto např. Kostelany u Starého Města, Kostolec u Ducového, Kostel (Podivín), popř. i topikum Kostelisko u Mikulčic. Možno tedy hypoteticky rekonstruovat historicko-topografický vývoj nomenklatury v širším areálu mikulčického hradiště na tabulce č. 1.

Jsou-li předchozí úvahy správné, dokládají prameny se zmínkou o Seclavii i Pilgrimovo falsum, že v Pasově existovalo povědomí o moravském stolci Metodějově i o moravském biskupství 2. poloviny 10. století.

Na jinak konfuzním prameni *Historia Laureacensis* jsou pozoruhodné dvě okolnosti. Jednak to, že kromě zjevně pozdějších míst³⁵ jsou uvedeny v „Moesii“ čtyři lokality, které lze podle mého mínění velmi pravděpodobně ztotožnit s biskupskými sídly moravské církevní organizace z doby Mojmir II.³⁶ a dále okolnost, že tři z těchto čtyř lokalit lze asi ztotožnit s názvy moravských biskupství v citovaném Pilgrimově padělků z 10. století.³⁷ Protože by bylo absurdní, aby Pasov opíral své domnělé nároky na moravská biskupství o abstrakta, jsou v těchto čtyřech názvech značně pravděpodobně ukryta skutečná jména ústředních staromoravských hradišť, jak napovídá také uvedení Nitry (Nytraba). Můžeme-li dále ztotožnit, jak soudím, název

³⁰ CDB I, č. 366; k tomu srov. V. Richter, l. c. 1943, 43 (viz. pozn. 40). Dále viz zmínku o moravských biskupstvích před vpádem Maďarů (quorum etiam quatuor) v Pilgrimově listu z r. 974 (CDB I, č. 33).

³¹ V. Richter, l. c. 1958, 80.

³² Srov. V. Jankovič, *Kostolany pod Tribečom*. Monumentorum Tutela 2, 1966, 15, 22, tab. 1.

³³ V. Jankovič, l. c. 1966, 30—31, aj.; J. Janko, *O etymologii slova kostel*. ČCH XXXI, 1925, 164—165.

³⁴ V. Richter, *Raněstředověká Olomouc*. Praha—Brno 1959, 34.

³⁵ Týrana (Trnava ?) Wissegrada (Praha), Herbiopolis (jde asi o mylně přiřazený Würzburg — srov. MGH SS XXV, p. 300, 655, 595, 632).

³⁶ Nytraba, Seclavia (Seclama, Sedavia), Vetrava (Vetrana), Curinia (Curuna, Curima)). Srov. též MGH SS XXV, p. 652.

³⁷ Nitra—Nytraba, Vetvar—Vetrava, Specula Juliensis (Sugutur)—Seclavia. Faviana (dnešní Mautern) byla římská osada norická, v níž bylo v 5. stol. biskupství. Že Pilgrim míní skutečně toto místo, dokládá titulatura listu také avarskému velmoži.

„Seclavia“ s Mikulčicemi a „Curima“ se Starou Kouřimí,³⁸ zbývá k identifikaci pouze moravský Vetvar — „Vetrava“.³⁹ Podle všeho, co zatím z hmotných pramenů víme a s přihlédnutím ke komplexu biskupského kostela v Sadech mohlo jít s největší pravděpodobností o oblast Uherského Hradiště. Takto zpětně získaný model by potvrzoval starou Richterovu domněnku o někdejší kulturněpolitické přínáležitosti Slavníkova a staré Moravě, která je z hlediska současného stavu bádání potvrzena umělecko-historicky i archeologicky.⁴⁰

S existencí Metodějova sídla na mikulčických „Valech“ by nebyl v rozporu nejen zdejší objev křesťanského (biskupského) kostela (č. 3), ale ani výpověď historických pramenů.

Je totiž zřejmé, že jednotliví členové staromoravského knížecího rodu (tedy i panovníci) sídlili podobně jako ještě Přemyslovci v 9.—10. stol. na různých hradištích. I pro Moravu 9. stol. nelze uvažovat o jediném, ale několika (přínejmenším o dvou) hradištních centrech. Nezávislá koexistence panství Rastislava a Svatopluka je doložena již před r. 863,⁴¹ evidentně pak

³⁸ Pokus o ztotožnění „Curima“ se Dvorem Králové (srov. E. Zöllner, l. c., 231) je sotva možný.

³⁹ Jeho ztotožnění v Weitrou (E. Zöllner, l. c., 231) nebo Westrou (MGH SS XXV, 619) není přijatelné, lokalizace do Panonie není nutná. Není ovšem zcela vyloučeno, že Pilgrimova označení Specula Juliana a Vetvar mají svůj původ již v pozdněřímských názvech předsunutých vojenských stanic a při nich vznikajících osad u Mikulčic a Starého Města, na které bezprostředně navázalo také slovanské osídlení (za Dunajem válčil M. Julius Ph. Arabs — Germanicus — 244—249). Ze šlo asi i u Mikulčic a Uher. Hradiště o kontrolní vojenské opěrné body, je zřejmé z jejich situování na strategických brodech dálkových komunikací, tedy podobně jako římská stanice v Mušově. Tato domněnka není tak fantastická, uvědomíme-li si sílední kontinuitu mezi římskými a bavorsko-franckými správními centry v Podunají (Ovilava—Traungau, Lauriacum—Lorch, Celtium—Favianis—Mautern; srov. E. Zöllner, l. c. 1963, 226) a tehdejší dobou renesanci římských názvů v 10. stol. již před vznikem Pilgrimových padělků (H. Koller, l. c. 1963, 243). V době Pilgrimově existovalo tedy o někdejších římských lokalitách dobré povědomí. Konečně jaké jím uváděná Faviana byla římská norická osada v níž bylo v 5. stol. biskupství. Srov. též vztah římské Félikie ke staroslovanskému hradišti Rajhradu u V. Richtera (*Mikulov*, Brno 1971, 27). K sídelní kontinuitě a renesanci římské lokální nomenklatury v Podunají též Zibermayr, l. c. 309, 312, 318 a H. Koller, Zur Eingliederung der Slaven in der Karolingische Imperium, AIS (Acta II Congr. int. hist. Slav . . .) Bd. II/2., Wiesbaden 1970, 43—45. Název Vetrava, resp. Vetrana mohl vzniknout z lat. Veterana — civilní vsi lokované vojenskými vysloužilci římské stanice (srov. legionářskou lokalitu Vetera u Xanten a F. Vittinghof, Die Bedeutung der Legionslager für die Entstehung der römischen Städte an der Donau u. Däken, Studien zur europ. Vor- und Frühgeschichte, Neumünster 1968, 132 n.). Pokud však jde o název Specula Juliana, i přes obvyklost Julského přívlastku u římských lokací (srov. P. J. Tholen, Iuliacum—Jülich, Bonner Jahrb. 175, 1975, 233), lze spíše soudit, že vznikl jako Pilgrimova záměrná pseudoantikvizující koruptela od Seclavia (Slivnica), podobně jako asi Sugutur od Sekir.

⁴⁰ V. Richter, *O středověké architektuře na Moravě*. Brno 1943 (separátní otisk z ČMM LXV) 67, 83 aj.; R. Turek, *K otázce plivu a tradic velkomoravské architektury v Čechách*. SA XVIII-1, 1970, 153 n.; V. Richter, *Die Bedeutung der ältesten Kirchen auf der Prager Burg*. SPFFBU F 11, 1967, s. 9, pozn. 8, s. 11; M. Šolle, *Stará Kouřim*. Praha 1966, kap. VIII—IX (s. 147—230).

⁴¹ ŽM, kap. 5 uvádí, že Rastislav spolu se Svatoplukem poslali z Moravy poselství k císaři Michaelovi (srov. ŽK, kap. 14). Srov. adresování listu pap. Hadriána II. Rastislavovi, Svatoplukovi a Kocelovi r. 869 (ŽM, kap. 8; CDB I, č. 12). Srov. též „regna Marahensium“ u Regina Prumského (864).

v letech 869—872.⁴² Protože oba byli již křesťané, lze předpokládat, že také Svatopluk byl dosazen do svého teritoria v souvislosti s událostmi r. 846, patrně po smrti Mojžírově, jak minil V. Richter. Ze zprávy o tažení na Morávu r. 869 lze usuzovat již na dřívější Svatoplukovo ovládnutí Nitranska.⁴³ Přesto však není jisté, stalo-li se Svatoplukovým panstvím teprve znovudobyté Nitransko, nebo lze-li hledat kořeny této decentralizace již v době Mojžírově a starší, což se zdá nejpravděpodobnější. Nelze proto vyloučit vztah Mojžíra I. a Svatopluka (do r. 871) k témuž teritoriu (čemuž by mohly odpovídat i nároky na Nitransko) a příslušnost Rastislava a Slavomíra k jinému hradišti. Metodějovo sídlo lze pak sotva hledat ve sféře Svatoplukově, kde se prosadil franko-latinský klérus v čele s nitranským Vichingem, nýbrž nepochybně v někdejší sídle Rastislavově.⁴⁴ Zde také došlo, jak vyplývá z analů fuldských, v době zjetí Metoděje, Rastislava i Svatopluka r. 871 k povstání, v němž možno vytušit separatistické tendence proti Frankům a franko-latinskému kléru, ale částečně i proti Svatoplukovi a jeho politickým plánům. Kněz Slavomír, nepochybně představitel slovanské liturgie, byl totiž zvolen místo Svatopluka patrně v bývalé oblasti Rastislavově.⁴⁵ To měla být také příčina Svatoplukova tažení proti Slavomírovi s pomocným franským vojskem, když se ze zjetí „in regnum suum rediit“⁴⁶ Teprve za panování Svatoplukova dochází na Moravě ke zřejmé mocenské centralizaci⁴⁷ a k prosazení dědičného knížectví. Souvislost Rastislava s Dowinou r. 864 potvrzuje, že jeho teritoriem byla oblast dolního pomoraví. Uvedené důvody mluví tedy rovněž pro ztotožnění Rastislavova i Metodějova sídla s hradištěm u Mikulčic.⁴⁸

⁴² Z popisu tehdejších válečných událostí na Moravě je koexistence Rastislavova a Svatoplukova panství zcela zřejmá. Karloman pustošil „regnum Zuentibaldi“, zatímco Karel nedobyl „oně nevýslovně a všem starodávným nepodobné“ pevnosti Rastislavovy. Dále srov. Svatoplukovo odevzdání se Karlomanovi „cum regno quod tenebat“ (v. cum regno suo).

⁴³ R. 869 byli určeni k boji proti Rastislavovi Frankové a Alamani, zatímco proti Svatoplukovi (nejbližší) Bavoři, což napovídá Rastislavově koncentraci v jižním Pomoraví, zatímco Svatoplukově soustředění na Slovensku.

⁴⁴ O ztotožnění „munio ineffabilis Rastizi“, „Urbs antiqua Rastizi“ (*Fuld. Ann.*) a „Civitas minitissima“ (*Xent. Ann.*) viz L. Bílková, Z. Fiala, M. Karbulová, l. c. 1967, 319—325 a D. Třeštík, *Ústřední trh staré Moravy*. ČSČH 1973, 883.

⁴⁵ Srov. pozn. 44 a 46; Herimanni Aug. Chron., 106: ... exercitusque ei auxilio contra Slagamarum presbiterum, quem Marahenses invitum pro ducem fecerant, missus est.

⁴⁶ Srov. *Ann. Fuld.* ad 871 (s. 73 n.), a dále Turnair-Aventin, *Ann. Boiorum* IV, XVI, 21: ... contra Schlagomarum aemulum suum ...; I. L. Červinka, *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*. Brno 1928, 280; srov. J. Poulik, *Mikulčice*. Praha 1974, 76.

⁴⁷ L. Bílková, Z. Fiala, M. Karbulová, l. c. 1967, 293, 334.

⁴⁸ Další staromoravská ústředí neagrárního charakteru byly nepochybně Staré Město a Nitra, jak zřejmo z dosavadního stavu archeologického bádání. Z topografie staroslovanských hradišť a z jejich výzkumů je zřejmé, že tato ústředí i další nejvýznamnější hradiště (např. Pohansko) se vyvinula autochronně v místech intenzivního slovanského osídlení ve strategicky výhodných inundačních polohách při starých brodech a křižovatkách dálkových komunikací a na tepnách říčního obchodu. Z této skutečnosti podmíněné přirozenou intenzitou osídlení plyne, že tzv. Velkomoravská říše byla spíše útvarem politickým, než nutně geograficko-správním celkem ve smyslu pozdějšího pojmu státu (srov. V. Richter 1965, Anm. 32). Na takovou pokročilejší formu ukazuje teprve přemyslovská hradištní organizace 11. stol., v níž možno diferencovat od správně-církevních center (oblastně na-

Na význam mikulčických „Valů“ jako Rastislavova sídelního hradu ukazuje kromě toho jiná skutečnost, totiž existence tzv. dvouapsidové rotundy. O rekonstrukci této zcela ojedinělé památky byly vysloveny různé názory,⁴⁹ z nichž je nejpřesvědčivější argumentace V. Richtera.⁵⁰ K podobnému názoru dospěla rovněž Merhautová-Livorová.⁵¹ Západní podkovovitý útvar rotundy byl válcovou emporovou věží, převyšující asi o patro kupolí zaklenutou loď. Válcovou věž lze pak typologicky nahlížet jako specifický moravský novotvar — výraz „klasizující“ karolínské renezanace, funkčně motivovaný věžovitým karolínským westwerkem.⁵² Spojení adriatické výtvarně technologické stavební formy římsko-byzantského původu s vysloveně karolínským funkčním prvkem v našem prostředí 9. stol. nepřekvapuje. Je totiž nanejvýš pravděpodobné, že fundátorem této stavby, tvořící podle průzkumu okolního pohřebiště relativně nejstarší horizont křesťanské architektury na lokalitě, mohl být sotva kdo jiný, než první moravský křesťanský panovník Rastislav, dosazený při úpravě moravských poměrů Franky, což dovoluje předpokládat jeho předchozí kontakt s karolínským dvorským okruhem (kde byl snad v mládí jako rukojmí Mojžíra I. pokřtěn).⁵³ Dosazení Rastislava za knížete Moravanů se sice událo teprve 846 asi po smrti Mojžírově, současně s pokřtěním 14 českých vévodů, avšak je možné předpokládat již jeho předchozí panství v Mikulčicích jako člena knížecího rodu; o Rastislavově křesťanství v době Mojžírově nepochyboval již J. Kapras.⁵⁴ I tak je ovšem pravděpodobnější, že velká rotunda nebyla svěcena již v první čtvrti 9. stol. jak se soudilo z typologického rozboru hrobního inventáře, ale nejdříve ve třicátých letech, za pasovského biskupa Regenharia.⁵⁵

Na výskyt křesťanské svatyně v místě staršího kultistě a rotundy jako nejstarších křesťanských kostelů našich ústředních staroslovanských hradišť (Mikulčice, Staré Město, Praha), poukazoval již V. Richter. Zatímco svatyně na starých kultistích dosud známe jako kostely výhradně longitudálního typu

vazujících na staromoravské předchůdce z 9. stol.) také méně významná opevnění, zabezpečující systematicky jižní pohraniční linii pobřetislavské Moravy (mimo Břeclav a Znojmo Sudoměřice, Hodonín, Podivín, Strachotín, Hrádek, Vranov ?, Bítov, Palliardiho hradisko u Vysočan).

⁴⁹ J. Poulík, l. c. 1963, 27, obr. 13; J. Cibulka, *Grossmährische Kirchenbauten*. Cyrillus und Methodius, Leben und Wirken, Praha 1963 49 n.; V. Kotrba, *Církevní slabý Velké Moravy*. Umění XII, 1964, 351; J. Pošmourný, *Dvouapsidová rotunda v Mikulčicích*. Almanach Velká Morava. Brno 1965, 104 n.; J. Pošmourný, *Budownictwo murwane Słowian wielkomorawskich*. Kwartalnik historii kult. mat. XVII, Warszawa 1969, Nr. 4, 670—674.

⁵⁰ V. Richter, l. c. 1965, 183—186.

⁵¹ A. Merhautová-Livorová, *Rotunda knížete Václava na pražském hradě*. Umění XIII, 1965, 89; srov. též Umění XIX, 5, 1971, 495 n. a *Raněstředověká architektura v Čechách*. Praha 1971, 70 pozn. 21.

⁵² Srov. V. Richter, l. c. 1965, 196—197.

⁵³ Podle Kristiána byl Rastislav „Institutor et rector tocius christianitatis seu religionis benignus“, netřeba tedy jeho křesťanské prvenství zpochybňovat (tak. L. Havlík, *Velká Morava a Francká říše*. Historické štúdie VIII, 1963, 140 pozn. 32), a to tím spíše, že s ním souvisí také první pokus o vybudování vlastní církevní organizace (Rastislav totiž žádal o biskupa, srov. I. L. Červinka, l. c. 1928, 297; J. Hudeček, l. c. 1936).

⁵⁴ J. Kapras, *Právní dějiny země koruny české I*. Praha 1913, 80.

⁵⁵ Tomu by také odpovídalo označení moravského křesťanství r. 852 za „mladé“ (CDB I, č. 5; srov. V. Richter, l. c. 1965, 135).

a ryze votivního účelu, rotunda byla zakládána vždy mimo místa předkřesťanského kultu. Jak naznačuje založení nejstarších českých rotund na sídelních hradech Přemyslovců (Levý Hradec, Budeč) i Václavovo fundátorství svatovítské rotundy v době centralizace knížecího sídla v Praze, byly naše nejstarší centrály s největší pravděpodobností také votivními kostely, pouze s tím rozdílem, že se v nich účastnil bohoslužby samotný kníže, jejich zřejmý zakladatel a první propagátor nové víry v zemi. Z ostatních kostelů váže na sebe určité sekundární funkce teprve instituce biskupského (křesťanského) chrámu, vznikající na Moravě až po r. 872, v Čechách o století později.⁵⁶

Obliba kupolovitého prostoru v knížecích a později panských raněstředověkých fundacích asi do značné míry souvisí s přežitky předkřesťanského a předfeudálního theomorfismu panovníkovy moci.⁵⁷ Optický iracionalismus prostoru centrály představitelově související s egocentrismem člověka a poznatelností všech sfér totiž vyhovoval nespirituální povaze našeho raného křesťanství lépe, než abstraktní, dogmatický a cílově motivovaný prostor longitudinální. S touto povahou kupolovitého prostoru, „umocňujícího“ předkřesťanské formy panovníkova zbožňování souvisí jeho obliba v pozdněantické a byzantské architektuře i znovuvzkříšení jeho monumentality v imperiálním chrámu karolínského renezanse. Optický výraz nekonečnosti a dokonalosti, v němž skutečnost splývá s nadskutečnem stejně tak jako profánnost s kultem, byl proto velmi blízký nejen formám pohanství antického a antikizující Karlovské „renezanci“, nýbrž i kultovní povaze našeho raného křesťanství. Ostatně dostředně komponované formy předkřesťanských kultišť lze sledovat až do pravěku.⁵⁸ Genezi, monumentality a trojválcovou dispozici nejstarší mikulčické rotundy nelze tedy uspokojivě objasnit pouze metodou formálně typologických předstupňů.

⁵⁶ Hypotézu V. Hrubého, a J. Poulíka o tzv. vlastnických kostelech na velmožských dvorcích nelze z hlediska hmotných pramenů dostatečně obhájit. Aby bylo možno uvěřit hypotéze Merhautové-Livorové o genezi našich jednoduchých rotund mechanickým přenesením typicky byzantského spojení centrální svatyně s panským sídlem byzantskými misijemi do našeho prostředí a o jejich funkci jako výlučné soukromých kaplí při panských sídlech, bylo by nutno nejprve prokázat:

a) vlastnickou povahu vztahu panské sídlo — kostel a výskyt empor v jednodolních chrámech jako funkčně prioritní znak naší předrománské architektury, event. z toho plynoucí feudální ráz naší společnosti 9.—11. stol.;

b) změnu předkřesťanské kultovní podstaty v situování a smyslu sakrálních staveb, tj. zásadní přeměnu filosoficko-světónázorové struktury staroslovanského pohanství (danou všelidovým fetišismem ryze votivní povahy a světsko-sakrální totalitou panovníkovy moci) ve formu privátního fetišismu knížete a družiníků;

c) hlubší funkční diferenciaci mezi centrálními a podélnými kostely;

d) že misionáři byli školeni budovatelé nejstarších kostelů;

e) že velká mikulčická i staroměstská rotunda vznikly až po příchodu byzantské mise.

Smyslem naší nejstarší architektury se chci podrobněji zabývat v jiné připravované studii.

⁵⁷ Srov. etymologii kněz — kníže. Podle relace arabského zeměpisce považovali moravští Slované vojenskou službu svému knížeti za svou náboženskou povinnost (*MMFH* III, 422). Ostatně ještě v r. 872 zvolili si Moravané za vládce kněze Slavomíra z knížecího rodu. Podle Kristiána byl Metoděj ustanoven biskupem nikoliv papežem, ale knížetem Rastislavem, panujícím jako vznešený císař . . . který se stal dobročinným zakladatelem a vůdcem všeho křesťanství a náboženství. Konečně teprve r. 873 předal Svatopluk Metodějovi všechny chrámy a kleriky na všech hradech (*ŽM*, kap. 10).

⁵⁸ J. Eisner, *Rukověť slovanské archeologie*. Praha 1966, 483 n., obr. 53, 54; na řadu příkladů poukázal např. M. Šolle, *Stará Kouřim*. Praha 1966, 138—144.

Válcová emporová věž byla ovšem v našem prostředí ojedinělým, diskontinuitním funkčním prvkem geneticky tkvícím v zárodečném procesu feudalizace Francké říše, totiž ve vzniku karolínského westwerku. Její časný a mimořádný výskyt na Moravě je proto pochopitelný právě ve výše naznačené souvislosti s knížetem Rastislavem. Funkčně-typologickou předčasnost tohoto útvaru v domácím prostředí potvrzuje také naprostá absence věže v naší předrománské sakrální architektuře.⁵⁹ Tato předčasnost souvisí s rozdílem historického vývoje našich zemí a oblasti Francké říše. Tam se zrodila funkce westwerku z pochopení bipolárního principu mezi světskou a církevní mocí, tj. z pochopení tehdy vývojově důležité společenské síly.⁶⁰ Šlo zřejmě o přirozený důsledek historického prohlubování vztahů církev—panovník—družina—lid v oblasti západořímské církve snad již od dob pozdněřímského kolonátu. Při antikizující imperátorské theofanii Karla Velikého mělo jít ovšem ve spojení westwerku s chrámem o vědomé monumentální sjednocení světské a sakrální sféry při zachování samostatnosti kultu. Povaha našeho raného křesťanství v době Rastislavově pak sotva dovoluje pochybovat o jiné aplikaci westwerkové centrály, než v duchu této její prvotní geneze, tj. Karlovské „renezance“. Nelze tedy Rastislavovu stavbu nahlížet jako doklad feudálních vztahů a vyvinutého křesťanství na Moravě, nýbrž jako nástroj panovnického theomorfismu, přežívajícího z doby pohanské. Tento theomorfismus potvrzuje ostatně samotné ústřední situování knížecího paláce na nejvyšším místě mikulčické akropole a jeho obklopení sakrálními

⁵⁹ Vysvětlení Merhautové-Livorové, že mohlo jít u mladších analogií pouze o absenci předsíně nemůže uspokojit. Domnělá analogie takové předsíně v jižní apsidě Václavovy rotundy, jak ji viděl J. Pošmourný (PA LXII, 2, 1971, 457—487) je značně spekulativní nehledě k tomu, že věžovitost západní apsidy v Mikulčicích prokazuje její o 40 cm níže zahloubená podlaha. Interpretace jižní apsidy Václavovy rotundy jako původní předsíně není pravděpodobná již pro její historicky a archeologicky doloženou hrobní funkci, a to i v případě, že je současná s lodí. Pravděpodobnost, že sv. Václav projevil vůli, aby byl pohřben v apsidě—kapli jím zbudovaného kostela byla věc přirozená, aniž by měla něco společného s příčinou založení stavby (srov. V. Richter, *O účelu československých rotund*. ČCH XLII, 1936, 469.) Analogie podobných předsíní pak u mladších centrálních chybějí, zatímco hrobní funkce apsidálních útvarů románských rotund je pravděpodobná (polské Strzelno, Holubice).

Otázkou doby trvání mikulčické rotundy a její vztahem k našim mladším centrálním se zabývám v jiné připravované studii. Stavba totiž existovala přinejmenším do 12. stol. Tato okolnost je důležitá pro genezi rotund s válcovou věží v Jemnici a na Řipu i pro stavební vývoj pražské svatovítské rotundy, zvláště při pravděpodobnosti založení moravského biskupství 10. století současně s pražským. Ostatně, jak ozřejmil J. Pošmourný (1971) vznikla svatovítská rotunda jako rozměrově i technologicky blízká mikulčická. V tzv. hradištním období byla mikulčická stavba věcným představitelem staromoravské církevně-politické tradice, kterou lze u Přemyslovců doložit i jinak. S tím souvisel také princip sporu o Podivín, který lze chápat jako zápas o Moravu. Podle slovanského právního citění byl totiž oprávněným držitelem vlastník věcného reprezentanta instituce, tj. bývalého biskupského moravského kostela (V. Richter 1958, 76). Také poznámku o moravském biskupu Vracenovi nepřipojil Kosmas asi náhodně právě ke zmínce o Zekirkostele, Slivnici a Podivíně. Slivnice, kde Boleslav II. r. 1099 dokonce „pentecosten celebravit“ byla asi podobně jako předkolonizační Velehrad opevněnou trhovou osadou na předhradí staromoravského hradiště u Mikulčic.

⁶⁰ E. Lehmann, *Zur Deutung des karolingischen Westwerks*. Forschungen und Fortschritte 37, 1963, 147; F. Möbius, *Westwerkstudien*. Friedrich-Schiller Universität Jena 1968, 43—44.

stavbami na hlavních komunikačních osách. Je známo, že laikální funkce západních empór obrážela zároveň elementární zárodek feudalismu jakožto průvodního jevu vývojově pokročilejšího vztahu církve a státu, v jehož konečném důsledku došlo k vytvoření pojmu soukromého kostela, kaple.⁶¹ V domácích podmínkách lze o podobném vytvoření světsko-církevní bipolarity a o sebereflexi tohoto napětí v architektuře obecně uvažovat, jak poukázal již F. Hrubý, teprve krátce před 12. stoletím.⁶² Tato doba odpovídá jak archeologickým a historickým poznatkům o rozvoji domácího křesťanství a ústupu pohanství, tak i vzniku typického feudálního raněrománského panského sídla, vlastnický i polohově spjatého podle axiomu V. Birnbauma, V. Richtera a V. Mencla s tribunovým kostelem. Ostatně teprve od 12. stol. objevuje se v našich pramenech termín „capella“ pro funkční rozlišení farních kostelů (ecclesia).

Pozdější napodobování funkčně-významového prvku westwerku cášské kaple v centrálních fundacích nižších feudálů je všeobecně známo.⁶³ Pojem podobnosti byl ve středověku chápán především funkčně.⁶⁴ Rovněž centrálně komponované westwerky 9.—10. stol. stavěné v násilně christianizovaném Sasku byly feudalizačními elementy, funkčně motivovanými cášskou kaplí.⁶⁵ Není-li tedy možno vliv této památky na moravské rotundy generalizovat,

T a b u l k a

9. stol.	10. stol.	11.—12. stol.	13. stol.
SLAVNICA)	(SLAVNICA)	SLIVNICE	} zaniklá
SECLAVIA	SPECULA JULIANA	trhová ves na předhradí	
SUGUTUR	SEKIR (KOSTEL)	SHEGHAT	
			dvorec se vsí
			TÝNEC
			dvorec, později ves

⁶¹ A. Fuchs, *Entstehung und Zweckbestimmung der Westwerke*. Westfälische Zeitschrift 100, 1950, 227—291; F. Möbius, l. c., 14, 43—44.

⁶² F. Hrubý, *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě a jeho poměr ke státu*. ČČH XXII 1916, XXIII 1917.

⁶³ A. Verbeek, *Zentralbauten in der Nachfolge der Aachener Pfalzkapelle*. Das erste Jahrtausend, Textband II. Düsseldorf 1964. 898 n. — A. Verbeek, *Die architektonische Nachfolge der Aachener Pfalzkapelle*. Karl der Grosse IV., 2. Aufl., Düsseldorf 1967, 113 n.

⁶⁴ A. Merhautová-Livorová, *Raněstředověká architektura v Čechách*. Praha 1971, 10.

⁶⁵ H. Thümmeler, *Neue Beiträge zur karolingischen und frühmittelalterlichen Baukunst*. Kunstchronik 6, 1953, 260; H. J. Mrusek, *Gestalt und Funktion der Eigenbefestigung im Mittelalter*. Halle—Wittenberg 1958, 361; srov. F. Möbius, l. c. 1968, 21.

popř. označovat pojmem „redukce“, je karolínský původ tribunové věže Rastislavovy rotundy pochopitelný. Věžovitý motiv ve vstupním průčelí byl mimo to středověkým symbolem pevnosti a síly (alegorie městské brány do nebeského Jeruzaléma).⁶⁶ Ještě v době románské bývala městská věž symbolem nezávislosti světské moci.⁶⁷ Mikulčická rotunda byla tedy věcným reprezentantem politické a světsko-sakrální moci staroslovanského panovníka, imperiální chrám pokřtěného moravského knížete.

DAS ÄLTESTE POLITISCH-KIRCHLICHE ZENTRUM MÄHRENS

1. Die historische Kritik einiger mittelalterlicher schriftlicher Quellen aus Passau führt den Verfasser zur Lokalisierung der bisher unbekanntes Lokalität „Seclavia“ nach Mähren und zu ihrer Identifizierung mit dem altslawischen Burgwall bei Mikulčice.

2. Weitere historische und kunsthistorische Erkenntnisse deuten an, daß diese Lokalität wahrscheinlich Zentrum der Herrschaft des ersten christlichen Herrschers der Mährer Rastislav und Sitz des Erzbischofs Methodius und des mährischen Bistums im letzten Viertel des zehnten Jahrhunderts gewesen ist.

3. Mit Rastislav kann auch die Fundation der großen Rotunde mit einem zylindrischen Emporeturm im Westen verbunden werden. Durch funktionelle Applikation des karolingischen Westwerks und Monumentalität stellte sie im einheimischen Milieu einen außergewöhnlichen Bau dar. Deswegen knüpften an sie typologisch erst die jüngeren Fürstenrotunden des 12. Jahrhunderts an. Damals bestand der Bau von Mikulčice noch als konkreter Repräsentant der altmährischen Tradition im Rahmen der sog. spätburgwallzeitlichen Besiedlung der Lokalität (Slivnice, Zekirkostel).

4. Aufgrund Passauer Quellen kann hypothetisch rekonstruiert werden, daß die Burgwälle bei Mikulčice, in Nitra, Stará Kouřim und im bisher unbekanntes Vetvar (Uherské Hradiště?) Bischofsitze in der metropolitanischen Organisation der mährischen Kirche aus der Zeit Mojmir's II. gewesen sind.

5. Einige bisherige Vorstellungen über die Genese und den Zweck der einheimischen vorromanischen Architektur sind noch zu präzisieren. So ist z. B. die Hypothese über die Genese der in Verbindung mit dem Herrenhof entstandenen mährischen Rotunden nicht genügend durch eine mechanische Übertragung durch die byzantinische Mission beweisbar, ebenso wie die Hypothese der Eigenkirchen, die schon feudale Beziehungen und eine scharf differenzierte Funktionalität der sakralen Architektur voraussetzt. Aus der Situierung und dem Zweck der ältesten christlichen Bauten geht hervor, daß noch lange Zeit hindurch die rein heidnische votive Auffassung des Kults überwog, die der vorchristlichen weltanschaulichen Totalität der weltlichen und religiösen Sphäre entsprach, deren höchste Instanz der Fürst war. Mit diesen prinzipiell der karolingischen Renaissance nahestehenden philosophischen Grundlagen dürfte die Beliebtheit des zentralen Raumes und die Verbindung des „profanen“ emporischen Westwerks mit der monumentalen Rotunde von Mikulčice in Zusammenhang stehen. Diese Verbindung ist natürlich eher im Sinne der karolingischen Renaissance aufzufassen, als daß sie ein Beweis feudaler Beziehungen und entfalteter weltlich-kirchlich Bipolarität in Mähren wäre.

Übersetzt von L. K.

⁶⁶ E. Lehmann, *Die Architektur zur Zeit Karls des Grossen*. Karl der Grosse III, Karolingische Kunst, Düsseldorf 1966, 308; G. Bandmann, *Früh- und Hochmittelalterliche Altaranordnung als Darstellung*. Ibid. 389, Anm. 94.

⁶⁷ H. J. Mrusek, *Gestalt und Entwicklung der feudalen Eigenbefestigung im Mittelalter*. Berlin 1973, 90 n.